

РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА: ВИПРОБУВАННЯ СУЧАСНОСТІ

RUSSIA-UKRAINE WAR: A HARDSHIP OF MODERN TIMES

Чеханюк Л.В., к.ю.н.,
старший викладач кафедри конституційного права та прав людини
Національна академія внутрішніх справ

Головко О.В., курсант II курсу
Навчально-науковий інститут № 1 Національної академії внутрішніх справ

Стаття присвячена висвітленню окремих аспектів кризи сучасного міжнародного права в контексті російсько-української війни, містить конкретні приклади демонстрації неефективності міжнародно-правової системи щодо врегулювання глобальних питань безпеки та миру у сучасному світі. Особливої актуальності висвітлена тема набуває з огляду на нехтування окремими суб'єктами міжнародних відносин загальноприйнятими нормами та принципами мирного співіснування, нівелювання ними одвічних цивілізаційних прагнень людства до миру, обмеження жорстокості, насильства, війни та свавілля. Міжнародна правова система, яка має забезпечувати мир і порядок, виявилася неготовою до викликів сучасності, є малоефективною у практичному застосуванні і функціонує здебільшого в теорії. У науковій статті безкарність Російської Федерації розглядається як найяскравіший приклад неефективності міжнародно-правового регулювання сучасної глобальної системи безпеки. Актуальність теми також підкреслюється тим, що міжнародно-правова система є важливим механізмом, який забезпечує взаємодію держав, міжнародних організацій та індивідуумів у глобальному співтоваристві задля загального добробуту, захисту людських прав як на міжнародному, так і на національному рівні. Досліджуючи головні аспекти теми, у науковій статті висвітлено цинічність злочинів, вчинених країною-агресором, зухвалість та агресивність цих дій, їх масштабність і жорстокість, а головне – відсутність адекватної реакції міжнародної спільноти, що породжує відчуття безкарності та зростання рівня агресії в світі, а також призводить до масових порушень прав людини.

У ході дослідження виявлено та проаналізовано недоліки міжнародно-правової системи у забезпеченні ефективного регулювання діяльності держав та інших учасників міжнародних відносин, особливо під час ескалації конфліктів та агресивних воєнних дій. Осуд агресії та відновлення справедливості підтвердить незворотність курсу на захист прав людини в сучасному глобалізованому світі. Незважаючи на широке обговорення та аналіз різних аспектів міжнародного права, існує потреба у більш глибокому та міждисциплінарному підході до розуміння викликів та загроз, що стоять перед сучасною міжнародно-правовою спільнотою.

Ключові слова: міжнародне право, міжнародна правова система, російсько-українська війна, криза сучасного міжнародного права, система глобальної безпеки, ООН, Статут ООН, Рада Безпеки ООН, Міжнародний кримінальний суд, Римський статут.

This article is dedicated to exploring specific aspects of the crisis in modern international law in the context of the Russia-Ukraine war. It provides concrete examples that highlight the inefficacy of the international legal system in addressing global peace and security issues in today's world. The topic gains particular relevance from the perspective of certain international legal entities disregarding universally accepted norms and principles of peaceful coexistence, thereby undermining the age-old civilizational aspirations of humanity toward peace, the limitation of cruelty, violence, war, and arbitrariness. The international legal system, which is supposed to ensure peace and order, has proven unprepared for the challenges of modernity, being by far practically ineffective and functioning primarily in theory. The article considers the impunity of the Russian Federation as the most remarkable example of the inefficacy of international legal regulation within the contemporary global security system. The relevance of the topic is further underscored by the fact that the international legal system serves as a crucial mechanism facilitating the interaction between states, international organizations, and individuals within the global community for the common good, and the protection of human rights at both international and national levels. By examining the main aspects of the topic, the article outlines the cynicism of the crimes committed by the aggressor state, the brazenness and aggressiveness of these actions, their scale and brutality, and, most importantly, the lack of an adequate response from the international community, which fosters a sense of impunity and an increase in global aggression, leading to widespread human rights violations.

The study identifies and analyses the demerits of the international legal system in providing effective regulation of the activities of states and other participants in international relations, peculiarly during the escalation of conflicts and aggressive military actions. Condemnation of aggression and the restoration of justice would confirm the irreversible commitment to the protection of human rights in modern globalized world. Despite the widespread discussion and analysis of various aspects of international law, there remains a need for a deeper and interdisciplinary approach to understanding the challenges and threats faced by the contemporary international legal community.

Key words: international law, international legal system, Russia-Ukraine war, crisis of modern international law, global security system, United Nations, Charter of the United Nations, United Nations Security Council, International Criminal Court, Rome Statute of the International Criminal Court.

Взагалі, у науковій літературі під міжнародним правом прийнято розуміти правову систему, що складається з принципів і норм, якими регулюються відносини між її суб'єктами – державами, міжнародними організаціями тощо. Міжнародне право охоплює різні сфери, зокрема зовнішню політику, економіку, культуру, безпеку, захист прав та інтересів людей тощо. Особливості системи міжнародного права полягають у тому, що вона не входить до будь-якої національної системи права і не включає норм національного права [1, с. 7].

Характерні особливості сучасної міжнародно-правової взаємодії визначаюся головним чином Статутом ООН, який закріплює серед іншого прагнення позбавити прийдешні покоління нащадка війни, утвердити віру в основні права людини, у гідність і цінність людської особистості, у рівноправність чоловіків та жінок і в рівність прав

більших та малих націй, сприяти соціальному прогресу й поліпшенню умов життя при більшій свободі. З метою створення умов стабільності та благополуччя, необхідних для мирних і дружніх відносин між різними націями, Статут ООН закріплює обов'язок держав співробітничати задля досягнення визначених у ньому цілей, серед яких чільне місце належить загальній повазі та дотриманню прав людини й основних свобод для всіх, без розрізнення раси, статі, мови й релігії [2].

В епоху глобалізації міжнародне право зазнає колосального тиску, адже мало б виступати головним регулятором міжнародних відносин. Однак наразі надмірні сподівання щодо універсальності регулювання геополітичних процесів системою норм міжнародного права зіштовхнулися з реаліями сьогодення: відсутність ефективного механізму виконання рішень, політичний тиск, прагнення політич-

них лідерів отримати електоральну перевагу та прихильність свої потенційних виборців, неспроможність дійти компромісу, перевага національних та власних інтересів над міжнародними потребами, обмежений доступ деяких країн до інформації та ресурсів тощо.

При цьому варто наголосити, що одним із основних каталізаторів кризи міжнародно-правової системи глобальної безпеки виступає російсько-українська війна, яка зухвало демонструє неспроможність існуючого світопорядку протистояти викликам та загрозам сьогодення щодо ефективності врегулювання військових конфліктів, порушення людських прав та зростання рівня агресії і напруги у світі.

Наразі можна спостерігати за тим, як західні партнери, зокрема країни ЄС, демонструють певну лояльність до Росії, незважаючи на її агресивні дії. Варто нагадати деякі події, в яких це яскраво прослідковується:

– Протягом 2015–2020 років десять країн ЄС експортували до Росії озброєння на 346 млн євро, попри ембарго, що набуло чинності у липні 2014 року. Найбільше «впортували» Німеччина та Франція, на долю яких припадає 80% усіх поставок [3].

– Росія неодноразово використовувала Олімпійські ігри як привід для розв'язання військових конфліктів, зокрема в Грузії у 2008 році та в Україні у 2014 та 2022 роках. На тлі повномасштабного російського вторгнення Україна виступала проти допуску до Олімпіади у серпні 2024 року будь-яких російських спортсменів у будь-якому статусі. А зважаючи на той факт, що на початковому етапі вторгнення російська армія використовувала Білорусь як плацдарм для свого вторгнення, така ж заборона має стосуватися і її спортсменів. Однак наприкінці 2023 року Міжнародний олімпійський комітет ухвалив рішення допустити російських та білоруських спортсменів до Олімпіади 2024 року в нейтральному статусі і дозволити їм виступати лише в особистих змаганнях. При цьому команди країн-агресорів не були допущені, а використання їх національної символіки потрапило під заборону (це стосується зокрема гімну, прапора та інших атрибутів) [4].

– Нагородження «Оскар» документального фільму про Навального у 2023 році викликає обурення, оскільки сам Навальний не засудив російську агресію. Український фільм «Будинок зі скалок», в якому розповідається про реальні історії дітей та вихователів, що знаходилися в Лисичанському центрі соціально-психологічної допомоги, не отримав належного визнання [5].

– Участь росіянки у конкурсі «Міс Всесвіт-2023» також викликала обурення українців на тлі російського ракетного удару по Дніпру, який стався того ж дня [6].

Військова агресія Російської Федерації проти України також супроводжується численними грубими порушеннями норм міжнародного гуманітарного права та прав людини. Адже захист людських прав є фундаментальною цінністю, яку має поважати кожна цивілізована держава. Численні факти катувань, зґвалтувань та вбивств мирних жителів, депортації українських громадян, зокрема дітей, руйнування цивільної інфраструктури, необґрунтоване знищення цілих населених пунктів, страта українських військовополонених – ці жахливі злочини вимагають належної реакції міжнародної спільноти. Крім того, дії РФ мають всі ознаки геноциду українського народу – цілеспрямованого винищення етнічних українців як нації. Україна офіційно звернулася до Міжнародного суду ООН для визнання дій РФ геноцидом [7]. В цьому контексті варто також нагадати про порушення гарантій, закріплених у Будапештському меморандумі 1994 року [8], а також зловживання з боку РФ правом вето як постійний член Ради Безпеки ООН, блокуючи резолюції щодо агресії в Україні [2]. В цілому, наголошуємо на системному порушенні РФ норм міжнародного права, ознаках геноциду українського народу і необхідності реальних кроків міжнародної спільноти для притягнення агресора до від-

повідальності через міжнародні механізми, незважаючи на перешкоди. Адже безкарність РФ не лише посилює її зухвалість та агресивну поведінку, а й провокує подібні дії з боку інших держав, спричиняє зростання мілітаризованості та загальної напруги у світі.

РФ вже увійшла в історію як міжнародний суб'єкт, що замість розвитку демократії та підтримки миру в світі займається лише згортанням прав і свобод всередині та розпалюванням військових конфліктів ззовні. Знищення свободи слова, репресії проти опозиції, узурпація влади, зовнішня агресія, окупація та анексія чужих територій, тотальна брехня, цинічна дезінформація, масові вбивства, катування, зґвалтування, етнічні чистки, мародерство та численні воєнні злочини – це саме те, із чим сьогодні асоціюється путінська Росія. Численні факти вказують на системний та не випадковий характер воєнних злочинів, що були скоєні РФ за понад два десятиліття: у Чечні, Грузії, Україні та Сирії [9, с. 32–33].

Не викликає сумніву той факт, що існуюча система міжнародного права не є досконалою та ефективною для врегулювання сучасних викликів і забезпечення стабільного світопорядку. Безперечним наслідком усіх локальних міжнародних конфліктів, які як блискавки спалахують останнім часом між Росією та Україною; Палестиною, Іраном, Лівією та Ізраїлем; Китаєм і Тайванем та іншими гарячими точками світу, є утвердження стійкої думки про те, що існуюча система міжнародно-правового регулювання не пройшла випробування новими реаліями сьогодення. Як свідчить історія, кожен новий етап еволюціонування міжнародного права, усвідомлення та закріплення нових підходів до захисту людських прав, врегулювання міжнародної взаємодії були обумовлені певними кризовими явищами у глобальному міжнародному співіснуванні людської цивілізації. Так, каталізаторами кожного наступного етапу прогресивного розвитку міжнародно-правової системи завжди були міжнародні війни, глобальні кризи та потрясіння.

Зокрема, наразі стало очевидним, що одна із головних проблем сучасного міжнародного права полягає в тому, що кожна країна переслідує, в першу чергу, свої власні національні або ж особисті інтереси та інколи може вчинити так, як вигідно саме їй, навіть якщо це суперечить положенням міжнародного права. Крім того, суб'єкти міжнародного права запроваджують правила та норми поведінки на міжнародній арені і самі ж їх порушують. При цьому, саме війна Росії проти України проявила усю глибину та серйозність недоліків у функціонуванні міжнародного права та системі забезпечення глобальної безпеки.

Серед можливих шляхів удосконалення існуючого міжнародно-правового механізму геополітичної взаємодії між країнами варто відмітити такі загальні кроки: зміцнення ролі існуючих договорів і конвенцій шляхом їх оновлення та модернізації; заохочення держав до ратифікації та дотримання міжнародних угод; удосконалення механізму примусового виконання взятих державами зобов'язань; сприяння діалогу та співпраці між міжнародними акторами; розробка нових правових інструментів для вирішення нових проблем; посилення ролі міжнародних судових органів; створення механізмів для справедливого покарання порушників; підвищення обізнаності громадськості про особливості та специфіку функціонування норм міжнародного права.

Однак головний аспект реформування та вдосконалення сучасної міжнародно-правової системи має бути спрямований на вироблення дієвих механізмів протидії відкритій та прихованій агресії, поширенню проявів гібридних війн, розповсюдженню та накопиченню зброї (в тому числі ядерної), а найголовніше – забезпечення своєчасного та невідворотного притягнення винних до відповідальності, яке стане потужним сигналом усім суб'єктам міжнародного права, що жодні порушення не залишаться безкарними.

Міжнародна спільнота має рішуче діяти, щоб покласти край російській агресії та відновити справедливість для українського народу. Варварські дії Росії проти українського народу є актом геноциду й становлять загрозу для всього людства, демонструючи неквапливість та нерішучість у прийнятті потрібних рішень політичними лідерами найбільш впливових країн світу, неефективність та безрезультатність вжитих заходів, а безкарність агресора заохочує подальші злочини та посягання на міжнародний мир, безпеку, основоположні права й свободи. Лише об'єднавши зусилля, людство зможе впоратися із загрозами, що наразі виникають.

Зважаючи на зухвалість та агресивність військових дій, величезну кількість військових злочинів, що вчиняються РФ, Україна продовжує звертатися до міжнародного співтовариства з вимогами ізолювати агресора від участі в міжнародних заходах, запровадити більш суворі санкції, допомогти врегулювати конфлікт та відшкодувати завдані збитки за рахунок агресора.

Одним із можливих варіантів притягнення Російської Федерації та її найвищого військово-політичного керівництва до відповідальності є звернення до Міжнародного кримінального суду (МКС). Цей суд вже видав ордери на арешт Путіна та Марії Львової-Белової за незаконну депортацію українських дітей, а також секретаря Ради безпеки РФ Сергія Шойгу та начальника Генерального штабу ЗС РФ Валерія Герасимова, які підозрюють у воєнних злочинах у вигляді атак на цивільні об'єкти, завдання надмірної випадкової шкоди цивільному населенню або шкоди цивільним об'єктам, а також за злочин проти людяності.

Однак Україна не може повноцінно користуватися перевагами функціонування МКС, оскільки й сама досі не ратифікувала Римський статут. Для його ратифікації необхідно внести зміни до Конституції України та імплементувати його норми у національне законодавство. Проте слід пам'ятати, що Конституція України не може бути змінена в умовах воєнного або надзвичайного стану [10]. Додатково ускладнює ситуацію те, що РФ не визнає юрисдикцію МКС. Відповідно до статті 8-bis Римського статуту [11], яка визначає агресію як злочин, розслідування може проводитися лише щодо країни, яка ратифікувала цей договір, або якщо таке розслідування ініційоване Радою Безпеки ООН [12]. Проте РФ є постійним членом Ради Безпеки ООН і може скористатися своїм правом вето щодо подібних рішень [2]. Саме тому українська сторона неодноразово виступала з ініціативою щодо виключення Російської Федерації зі складу Ради Безпеки ООН через систематичні порушення Статуту ООН, норм і принципів міжнародного права у війні проти України та інших країн, а також звинувачуючи її в самовільній узурпації місця Радянського Союзу в складі радбезу. Це, у свою чергу, позбавило б РФ можливості зловживати правом вето. Однак проведення такої процедури є вкрай складним та тривалим завданням.

Академічні кола вважають, що вихід із цієї ситуації можливий, і пропонують декілька варіантів. Так, професор Кембриджського університету доктор юридичних наук Томас Грант наполягає на тому, що питання щодо позбавлення права голосування Російської Федерації є важливим для міжнародної спільноти, оскільки з 2014 року ця країна систематично порушує Статут ООН [13]. Грант звертає увагу на існування процедури, яка дозволяє відсторонити РФ від засідань Ради Безпеки. Це процедурне положення дозволяє заборонити присутність певного представника. Хоча ця процедура ще не використовувалася для фактичного відсторонення, будь-який член Ради Безпеки може подати заперечення щодо присутності представника країни на засіданні, і Рада повинна розглянути це питання. Для ухвалення рішення потрібні дев'ять голосів. Важливо,

що право вето на таке процедурне рішення не поширюється. Однак цей механізм ніколи не застосовувався через небажання країн створити прецедент, який у майбутньому може бути використаний проти них самих [13].

Україна наразі також працює над створенням «ad hoc» трибуналу, який притягне до відповідальності та справедливо покарає найвище керівництво держави-агресора. Хоча російське військово-політичне керівництво має імунітет від кримінального переслідування в національних судах, цей імунітет не діє в міжнародному трибуналі, за умови визнання його юрисдикції іншими державами. У такому разі їм можуть бути висунуті звинувачення у вчиненні міжнародних злочинів. Юрисдикція такого трибуналу мала б поширюватися на всі події, починаючи з 2014 року [14]. Наразі ідею створення трибуналу підтримали низка міжнародних організацій та окремі країни, а Україна активно координує цей процес та формує групу країн-однодумців для визнання його юрисдикції.

Проте в контексті цього виникає низка питань, які вкрай важливі для врегулювання цієї процедури. Необхідно зрозуміти, як саме будуть вирішуватися питання щодо визначення кола осіб, яких слід притягнути до відповідальності. Також важливо визначити, в рамках якого законодавства це відбуватиметься: чи буде створений новий регламент, чи будуть застосовані процесуальні норми, що діють у країнах Європи, чи буде використовуватися українське національне законодавство? Це підтверджує важливість юридичного фронту в боротьбі з РФ на дипломатичному рівні, щоб терористична держава відповіла за свої злочини. Створення спеціального трибуналу для розслідування злочину агресії Росії проти України та покарання вищого військово-політичного керівництва країни-агресора має стати пріоритетом. Президент РФ, члени Ради Безпеки РФ та інші причетні особи мають понести справедливе покарання за вчинені ними злочини. Імунітет не може бути виправданням для уникнення відповідальності за найтяжчі міжнародні злочини [12].

Судовий розгляд справи російських військових злочинців є принциповим для засвідчення непорушності загальнолюдських цінностей та верховенства права. Осуд агресії та відновлення справедливості підтвердить незворотність курсу на захист прав людини в сучасному глобалізованому світі. Це також стане запорукою недопущення подібних трагедій у майбутньому та вагомим кроком до реформування застарілої системи міжнародного права відповідно до нових викликів. Таким чином, неприпустимо нехтувати можливостями максимального використання міжнародно-правових інструментів в умовах необхідності нашого протистояння російській агресії та недопустимості порушення прав і свобод людини і громадянина.

Людство нарешті має усвідомити, що систематичне порушення людських прав, неналежне реагування на агресію, порушення територіальної цілісності, суверенітету і недоторканості кордонів, визнаних міжнародною спільнотою, нехтування повноцінністю та повноправністю усіх суб'єктів міжнародного права, безкарність та всюдозволеність – можуть стати саме тією іскринкою, що запалить багаття наступної світової війни. Своєчасне усвідомлення цього факту лідерами провідних країн світу пришвидшить процес подолання цієї кризи. Адже, як свідчить історія, наразі міжнародне право перебуває на новому щаблі свого еволюційного розвитку та переформатування, удосконалення та адаптування, виходячи головним чином із нових реалій сьогодення, перебудови геополітичної системи світу, нових політичних та суспільних реалій. Принципи та норми, що будуть покладені в основу врегулювання російсько-української кризи, будуть визначати, яким буде наш світ у майбутньому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Теорія міжнародного права: навчально-методичний посібник / за ред. завідувача кафедри міжнародного та європейського права О.В. Бігняка. Херсон : Видавництво «Гельветика», 2020. 224 с.
2. Статут Організації Об'єднаних Націй. Видано Департаментом громадської інформації ООН. Київ. Україна. 2008, URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf
3. Калініченко О. Як Захід допомагає Росії створювати зброю. LB.ua. 17.08.2022. URL: https://lb.ua/world/2022/08/17/526555_yak_zahid_dopomagaie_rosii_stvoryuvati
4. Individual Neutral Athletes at the Olympic Games Paris 2024. International Olympic Committee. URL: <https://olympics.com/ioc/paris-2024-individual-neutral-athletes>
5. The 95th Academy Awards 2023. Sunday, March 12, 2023. Honoring movies released in 2022. URL: <https://ww.oscars.org/oscars/ceremonies/2023>
6. 72nd MISS UNIVERSE COMPETITION DETAILS. <https://www.missuniverse.com/competition>
7. Кулеба Д. Російські звірства в Україні є геноцидом. Авторська стаття міністра закордонних справ України для видання «The Hill» (США). 01.08.2022. URL: <https://mfa.gov.ua/news/dmitro-kuleba-rosijski-zvirstva-v-ukrayini-ye-genocidom>
8. Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї : Меморандум від 05.12.1994. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_158#Text
9. Ладган С.П. Военні злочини путінської Росії. *Вісник куратора*. № 69. 2022, с. 46.
10. Конституція України : Закон України від 28.06.1996, виданий «Голос України», «Відомості Верховної Ради України», «Офіційний вісник України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
11. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду : Статут від 17.07.1998. Електронний ресурс. Режим доступу: URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text
12. Мамка Г. Притягнення Росії до відповідальності за злочини проти України: можливі варіанти. «Юридична практика», 09.05.2023. URL: <https://pravo.ua/pryiahnennia-rosii-do-vidpovidalnosti-za-zlochynu-proty-ukrainy-mozhlyvi-varianty/>
13. Росія в Раді безпеки ООН. Механізм усунення агресора існує. *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/rada-bezpeky-onn-rosiya/32345242.html>
14. Безп'ятчук Ж. Трибунал для Путіна – як це може статись і що робить українська влада. *BBS News Україна*. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-62751760>